

Από την ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ
και την ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

στην ΙΩΝΟΣ ΔΡΑΓΟΥΜΗ
και την ΠΑΡΑΛΙΑ

2^{ος} ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ

Πλατεία Αριστοτέλους – άξονας οδού Αριστοτέλους (1)

Κυρίαρχο στοιχείο στην οργάνωση της πόλης, σύμφωνα με το σχέδιο του Ernest Hébrard αποτελούσε η μνημειακή λεωφόρος των Εθνών ή Αγ. Δημητρίου, η σημερινή Αριστοτέλους. Η λεωφόρος αυτή θα συνέδεε την πολιτική πλατεία, όπου θα βρίσκονταν τα διοικητικά κτίρια της πόλης με την παραλιακή πλατεία Αριστοτέλους, η οποία θα συγκέντρωνε εμπορικές και τουριστικές χρήσεις, μαγαζιά πολυτελείας, ξενοδοχεία και καφενεία. Οι όψεις στην οδό και την πλατεία Αριστοτέλους καθορίστηκαν με ειδικό Διάταγμα του 1923. Η αρχιτεκτονική των όψεων των κτιρίων εμπνέεται από Ευρωπαϊκά και αποικιακά ή αραβικά πρότυπα, απόρροια προηγούμενων εμπειριών του Hébrard και των Γάλλων συναδέλφων του, ενώ δεν λείπουν νεοβυζαντινές τάσεις.

“Λουλουδάδικα”, Λουτρό της Μεγάλης Αγοράς (Yahudi Hamami) (2)

Στα τουρκικά έγγραφα συναντάται με πολλές ονομασίες: ως Λουτρό της Μεγάλης Αγοράς (Pazar-i kebir hamami), ως Λουτρό των Γυναικών (Kadinlar hamami) και ως Λουτρό των Εβραίων (Yahudi hamami). Η τελευταία ονομασία, που είναι και η γνωστότερη, οφείλεται στη θέση του λουτρού σε περιοχή όπου κατοικούσαν αποκλειστικά Εβραίοι. Σύμφωνα με τον Εβλιγιά Τσελεμπί και τουρκικά τεφτέρια, ιδρυτής του λουτρού ήταν κάποιος Halil Ağa, ίσως το ίδιο πρόσωπο με το συνώνυμο μεγάλο σταβλάρχη και βεζίρη των μέσων του 17^{ου} αιώνα. Κατά μία νεότερη άποψη που βασίζεται στα τυπολογικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά του μνημείου πρόκειται για πρωϊμότερο κτίριο, πιθανόν του πρώτου μισού του 16^{ου} αιώνα. Το λουτρό είναι διδυμο, για άνδρες και γυναίκες. Έχει την τυπική τριμερή διάταξη των χώρων (ψυχροί, χλιαροί, ζεστοί), ενδιαφέρουσα τοικοδομία, μιμούμενη βυζαντινό πλινθοπερίκλειστο σύστημα δόμησης και ενδιαφέρουσα εσωτερική διακόσμηση με γυψοκονίαμα.

Εκκλησία Αγίου Μηνά (3)

Είναι η εκκλησία γύρω από την οποία άρχισε να αναπτύσσεται η αγορά της πόλης από τους βυζαντινούς ακόμη χρόνους. Κατά την τουρκοκρατία ο «Φραγκομαχαλάς» εκτεινόταν δυτικά του ναού. Η σημερινή της μορφή είναι αποτέλεσμα της τελευταίας ανακατασκευής του 1852. Όπως όμως δηλώνουν η κόγχη του Ιερού Βήματος, ο άμβωνας και τα αρχιτεκτονικά γλυπτά που

*Αεροφωτογραφία του μνημειακού άξονα της πλατείας και της οδού Αριστοτέλους.
Aerial photograph of the monumental axis of Aristotelous Square and Street.*

σώζονται στο ναό, καθώς και αυτά που βρίσκονται στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού της Θεσσαλονίκης, ο αρχικός ναός ανάγεται στην παλαιοχριστιανική εποχή και στον τύπο της βασιλικής.

Η αρχαιότερη αναφορά στην εκκλησία γίνεται τον 7^ο αιώνα, αλλά σποραδικές μνείες υπάρχουν σε έγγραφα αγιορειτικών μονών του 11^{ου}, 12^{ου}, 14^{ου} και 15^{ου} αιώνα. Μετά την τουρκική κατάκτηση ο ναός παρέμεινε στα χέρια των χριστιανών. Κατά την περίοδο αυτή συνέβησαν επανειλημμένες καταστροφές, όπως η αφαίρεση έξι κιόνων το 1569, ο βομβαρδισμός από βενετσιάνικο πολεμικό πλοίο το 1687, πυρκαγιές κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα. Για τους λόγους αυτούς αναφέρεται στα τουρκικά κατάστιχα και ως «Καμένο Μοναστήρι» (Yanik Manastir).

Μετά την πυρκαγιά του 1839 ξανακτίστηκε το 1852, με την επίβλεψη του αρχιτέκτονα Ράλλη Πλιούφου, στον τύπο της τρικλιτής μεταβυζαντινής βασιλικής. Ο πλούσιος εσωτερικός διάκοσμος είναι επηρεασμένος από το μπαρόκ-ροκοκό της Κεντρικής Ευρώπης και το νεοκλασικισμό. Η πρωτοτυπία και οι ανανεωτικές τάσεις που παρουσιάζει η αρχιτεκτονική και η εσωτερική διακόσμηση του Αγίου Μηνά, αποτέλεσαν το πρότυπο για ναούς που ιδρύθηκαν την ίδια περίοδο στην πόλη και την περιφέρεια της Θεσσαλονίκης.

“Στοά Σαούλ” (4)

Στο πλαίσιο των πολεοδομικών επεμβάσεων στον ιστορικό πυρήνα της πόλης, που γίνονταν το διάστημα 1866-1900, διανοίχθηκε το 1867 η λεωφόρος Σαμπρή πασά, η σημερινή οδός Βενιζέλου, από το Κονάκι (Διοικητήριο) έως τη

θάλασσα. Το τμήμα της από την Εγνατία και κάτω θεωρούνταν τμήμα της Αγοράς, πολλά χάνια της οποίας χρησιμοποιήθηκαν ως εμπορικές στοές στα τέλη της τουρκοκρατίας. Στη θέση της στοάς υπήρχε χάνι που περιελάμβανε 96 εργαστήρια, καφενείο, γραφεία και αποθήκες, ανήκε δε στα παιδιά του Σαούλ Μοδιάνο. Η εμπορική στοά Μοδιάνο, εμφανίζεται με την ίδια πολεοδομική οργάνωση μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1910, αναφέρεται δε ως Site Saul και φέρεται ότι οικοδομήθηκε στα χρόνια 1867-1881, πιθανώς σε σχέδια του Vitaliano Poselli. Κατά τη μεγάλη πυρκαγιά του 1917 κάηκε το μεγαλύτερο τμήμα της. Το 1929 με σχέδια του Κάρολου Μοδιάνο, κτίστηκε το νέο τμήμα της (κυρίως προς την οδό Βενιζέλου), στο οποίο κυριαρχούν στοιχεία Art Deco, συνδέεται δε με το τμήμα που διασώθηκε στην οδό Βασ. Ηρακλείου, όπου κυριαρχεί το νεο-αναγεννησιακό στυλ. Βασικό στοιχείο της στοάς αποτελούν οι δύο εσωτερικοί πεζόδρομοι, σχεδόν κάθετοι μεταξύ τους, που συνδέουν την οδό Ερμού με την Βασ. Ηρακλείου και τη Βενιζέλου με την Ίωνος Δραγούμη. Το ενδιαφέρον αυτό αρχιτεκτονικό σύνολο αποτελεί παράλληλα και ιστορική μαρτυρία της ακμής του εμπορικού οίκου των Μοδιάνο που ξεκίνησε ο Σαούλ, του πλουσιότερου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μετά από το μεγάλο οίκο Καμόντο της Κωνσταντινούπολης.

Αγορά “Μοδιάνο” (5)

Ανεγέρθηκε από το μηχανικό Ελί Μοδιάνο το 1922 και καλύπτει τμήμα του οικοδομικού τετραγώνου μεταξύ των οδών Αριστοτέλους, Ερμού, Κομνηνών και Βασ. Ηρακλείου. Είναι ένα απλό ορθογώνιο κτίσμα με αετωματική πρόσοψη που σκεπάζεται με γυάλινη στέγη. Το συνολικό συγκρότημα διασχί-

Η περιοχή των Λουλουδάδικων Θεσσαλονίκης, μπροστά από το λουτρό της Μεγάλης Αγοράς, σε φωτογραφία του 1973.

The Louloudadika district of Thessaloniki, in front of the Bath of the Great Market, in a photograph of 1973.

ζεται από πέντε στοές, κατά μήκος των οποίων διατάσσονται μικρά εν σειρά καταστήματα τροφίμων. Ένας αριθμός από αυτά τα καταστήματα λειτουργεί ακόμη με την αρχική χρήση, ένας άλλος έχει μετατραπεί σε καταστήματα εστίασης (ταβέρνες, μπαρ, εστιατόρια) και ορισμένα, όχι λίγα, έχουν κλείσει αναμένοντας την αναβίωση μέσα από μια «νέα χρήση».

Ιστορικοί τόποι αγορών (6): πλατείας Βατικιώτη-Άθωνος (6α), Βλάλη (6β), Μπεζεστένι (6γ)

Στο εμπορικό κέντρο της Θεσσαλονίκης μεταξύ των οδών Ερμού – Ίωνος Δραγούμη – Εγνατίας – Μητροπ. Γενναδείου – Καρόλου Ντηλ, σχηματίζονται τρία συγκροτήματα αγορών που αποτελούν σημαντικότερα σημεία αναφοράς της εμπορικής ζωής της Θεσσαλονίκης και αποτελούν αναπόσπαστα τμήματά της για πολλές δεκαετίες, θα λέγαμε για αιώνες. Πολλές ενδείξεις μας πείθουν ότι στην ίδια θέση υπήρχαν αγορές από την εποχή της τουρκοκρατίας, κατά τα πρότυπα των μεσαιωνικών ανατολικών κρατών. Η περιοχή της κυρίως Αγοράς άρχιζε από την Εγνατία, που ήταν γνωστή και ως ο «Φαρδύς δρόμος» και έφτανε ως τη νότια πλευρά της εκκλησίας του Αγίου Μηνά. Ανατολικά είχε όριο την περιοχή από την Παναγία Χαλκέων ως το λουτρό της Αγοράς (οδός Κομνηνών – Βασ. Ηρακλείου) και δυτικά τη λεωφόρο Yalı Kapısı (Πύλη της Παραλίας). Στα στενά δρομάκια αυτής της περιοχής συγκεντρωνόταν η μεγαλύτερη εμπορική δραστηριότητα της πόλης. Στην καρδιά της ίδιας ζώνης υπήρχε η Αλευραγορά (Un Karanı), που στα παλαιότερα τουρκικά «τεφτέρια» αναφέρεται ως Kapan-i Galle, το Καπάνι, μια ονομασία που ακόμη διατηρείται και αναφέρεται από τους Θεσσαλονικείς για την ίδια αγορά. Από τις αρχές όμως του 20^{ου} αιώνα δεν αποτελούσε πια αγορά αλεύρων, αλλά μια αγορά

*Το κτίριο της Στοάς Μοδιάνο, κεντρικής αγοράς τροφίμων Θεσσαλονίκης.
The Stoa Modiano building, the city's main food market.*

με κάθε είδους εμπορεύματα: ασβέστη (από το Ασβεστοχώρι), τενεκεδένια και πήλινα σκεύη, ρύζι και όσπρια, κρέας και θαλασσινά. Η μικρή πλατεία στη μέση της αγοράς Βλάλη χρησιμοποιούνταν ως αγορά μικρών ζώων, όπως ζωντανών αρνιών και κοτόπουλων.

Μετά την πυρκαγιά του 1917 και τη νέα χάραξη των οικοδομικών τετραγώνων στην ίδια περιοχή των αγορών που υπήρχαν, συντάχθηκε (Οκτώβριο 1923) Πρόγραμμα Εκποίησης μικρών οικοπέδων για τη δημιουργία αγορών (μπαζάρ), στις οποίες οι τύποι των καταστημάτων, κατασκευαστικά, μορφολογικά, λειτουργικά ήταν καθορισμένοι, όροι οι οποίοι ισχύουν ακόμη και σήμερα.

Μπεζεστένι (σκεπαστή αγορά) – Bezesten (7)

Το κτίριο, ένα από τα σημαντικότερα οθωμανικά μνημεία της πόλης, βρίσκεται στην καρδιά της αγοράς, βασικό σημείο αναφοράς της τουρκοκρατούμενης Θεσσαλονίκης. Η τουρκική ονομασία προέρχεται από τη λέξη bez που σημαίνει ύφασμα βαμβακερό ή λινό και τα κτίρια αυτά ήταν κατά κύριο λόγο αγορές πολυτελών υφασμάτων. Ωστόσο στέγαζαν και άλλες αγορές πολυτιμών και ευπαθών εμπορευμάτων, για το λόγο αυτό και φρουρούνταν. Το Μπεζεστένι της Θεσσαλονίκης κτίστηκε τον 15^ο αιώνα. Η ανέγερσή του αποδίδεται, ή στο Σουλτάνο Μεχμέτ Β' κατά το 1455 ή λίγο αργότερα, ή στο Σουλτάνο Βαγιαζίτ Β' προς τα τέλη του ίδιου αιώνα. Είναι ένα ορθογώνιο κτίσμα με εισόδους στο κέντρο κάθε πλευράς, εσωτερικά διαιρείται σε έξι τετράγωνα, καλύπτεται δε με έξι μολυβδοσκέπαστους θόλους, οι οποίοι αντιστοιχούν στην εσωτερική διάταξη του κτιρίου. Τα εξωτερικά, περιμετρικά καταστήματα προστέθηκαν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Κατά τις αναστηλωτικές εργασίες που έγιναν στο μνημείο μετά το 1978, αποκαλύφθηκαν στα μολύβδινα φύλλα κάλυψης των τρούλων

Η αγορά "Καπάνι", σε καρτ-ποστάλ των αρχών του 20^{ου} αιώνα.
The Kapani market, in a postcard of the early 20th century.

21 χαράγματα μαστόρων που εργάστηκαν από το 1786 έως το 1927. Τα χαράγματα αυτά, γραμμένα σε τουρκική, ελληνική, νοτιοσλαβική και γαλλική γλώσσα, δηλώνουν και τις εθνικότητες των μαστόρων που εργάστηκαν κατά καιρούς στο κτίριο. Τέλος είναι από τα ελάχιστα οθωμανικά μνημεία της πόλης που διατήρησε την αρχική του χρήση, έστω και αν ο σημερινός επισκέπτης δεν έχει ακριβώς τις ίδιες παραστάσεις, ήχους και μυρωδιές.

Hamza Bey τζαμί (Αλκαζάρ) (8)

Είναι γνωστό στους Θεσσαλονικείς ως Αλκαζάρ, από το όνομα του κινηματογράφου που στεγαζόταν στο εσωτερικό του για αρκετά χρόνια. Πρόκειται για ένα από τα σπουδαιότερα δείγματα της οθωμανικής αρχιτεκτονικής στη νοτιο-ανατολική Ευρώπη, το μεγαλύτερο και μοναδικό στην Ελλάδα τζαμί με περιστυλή αυλή. Για την ίδρυση και τις οικοδομικές του φάσεις πληροφορούμαστε από σχετικές επιγραφές, εντοιχισμένες στο κτίριο. Κτίστηκε αρχικά ως mesçid, δηλαδή συνοικιακό τέμενος χωρίς μιναρέ, το 1467/68 από τη Hafsa Hatun, κόρη του Hamza Bey, μηπληέρμπεη της Ανατολίας. Το αρχικό mesçid διευρύνθηκε αργότερα με την κατασκευή δύο ορθογώνιων χώρων στη βόρεια και νότια πλευρά της αρχικής τετράπλευρης αίθουσας, την προσθήκη περιμετρικής στεγασμένης στοάς στα δυτικά και την κατασκευή μιναρέ στη νοτιοδυτική γωνία του αρχικού κτιρίου. Ο χρόνος μετατροπής του σε τζαμί τοποθετείται, κατ' άλλους πριν το 1492, οι περισσότεροι όμως ερευνητές συμφωνούν πως οι εργασίες αυτές έγιναν στο δεύτερο μισό του 16^{ου} αι. (μεταξύ 1570-1592). Μια τρίτη ανακατασκευή στο κτίριο έγινε το 1620 από τον Kapıcı Mehmed Bey. Ο κύριος χώρος του τζαμιού διατηρείται σε καλή κατάσταση με το μολυβδοσκέπαστο τρούλο του και τον εσωτερικό διάκοσμο με σταλακτίτες από γυψοκονίαμα και με τοιχογραφίες. Η στοά διασώζει στους κίονές της παλαιοχριστιανικά κιονόκρανα, σε δεύτερη χρήση. Σήμερα έχουν αρχίσει σημαντικές εργασίες αναστήλωσης και αποκατάστασης του μνημείου.

Εκκλησία Παναγίας Χαλκέων (9)

Παλαιότεροι ερευνητές ταύτιζαν την Παναγία Χαλκέων, εκκλησία του 11^{ου} αιώνα, με την Παναγία Καμαριώτισσα που αναφέρεται σε έγγραφο του 14^{ου} αι. Δεν είναι γνωστό το ακριβές βυζαντινό όνομα, αλλά πιθανότατα ονομαζόταν Παναγία των Χαλκοπρατειών, όπως και η αντίστοιχη στην Κωνσταντινούπολη, αφού από τη βυζαντινή εποχή μέχρι και σήμερα, γύρω από την εκκλησία υπήρχαν εργαστήρια χαλκωματάδων. Σύμφωνα με την κτητορική επιγραφή, στο υπέρθυρο της δυτικής εισόδου, η εκκλησία κτίστηκε από το βασιλικό πρωτοσπαθάριο Χριστόφορο τον «κατεπάνω» της Λαγουβαρδίας, το 1028. Ο ναός παρουσιάζεται σήμερα βυθισμένος, ως προς το σημερινό επίπεδο της πόλης εξαιτίας των επικώσεων που έχουν γίνει, κυρίως μετά τη μεγάλη πυρκαγιά του 1917. Ο τύπος του ναού είναι σταυροειδής τετρακίονιος, με τρούλο. Ο διάωρος νάρθηκας στεγάζεται επίσης με δύο τρούλους. Στο μέσο του βόρειου τοίχου του κεντρικού ναού σχηματίζεται μέσα σε αρκοσόλιο το ταφικό μνημείο του κτήτορα, που εξέρχεται από τον τοίχο, σαν ένα ορθογώνιο κτίσμα. Οι εξωτερικές όψεις του ναού παρουσιάζουν ενδιαφέρουσα οργάνωση. Όλη την περίμετρο του ναού διατρέχει μαρμαρίνος κοσμήτης, κάτω από τον οποίον, στη νότια όψη, σώζονται πηλινές εφυσωμένες πλάκες με κουφική διακόσμηση που σχηματίζουν ζωφόρο. Ο ζωγραφικός διάκοσμος του ναού δεν σώζεται σε καλή κατάσταση, παρουσιάζει όμως ιδιαίτερο ενδιαφέρον, διότι το μεγαλύτερο μέρος

των τοιχογραφιών είναι σύγχρονες με την ίδρυση του ναού, σύμφωνα και με μια δεύτερη κτητορική επιγραφή στο ζωγραφικό διάκοσμο, στο εσωράξιο του θριαμβευτικού τόξου του Ιερού που αναφέρει τους ίδιους κτήτορες. Η αρχική τοιχογράφηση του ναού αντιπροσωπεύει δύο τεχνοτροπίες που προέρχονται από την Κωνσταντινούπολη.

Bey Hamami (λουτρά Παράδεισος) (10)

Το μεγάλο αυτό λουτρό κτίστηκε το 1444 από το Σουλτάνο Μουράτ Β', όπως αναφέρει η αραβική επιγραφή πάνω από την είσοδο της ανδρικής πτέρυγας. Είναι διπλό λουτρό, με ιδιαίτερους χώρους για τους άνδρες και τις γυναίκες και διαφορετικές εισόδους. Ο χώρος των ανδρών είναι μεγαλύτερος και με πλουσιότερη διακόσμηση. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον, με οροφή θαυμάσια διακοσμημένη με σταλακτίτες, είναι το διαμέρισμα του Μπέη που επικοινωνεί με τη «θερμή αίθουσα» των ανδρών. Το λουτρό βρισκόταν σε λειτουργία έως το 1968.

Αρχαία – Ρωμαϊκή Αγορά, Ωδείο (11)

Η κύρια οδική αρτηρία της πόλης εντός τειχών, η ρωμαϊκή Via Regia, περνούσε κάτω από τη σημερινή οδό Εγνατία στον ίδιο περίπου άξονα, ενώνοντας τις δύο κύριες πύλες των τειχών, τη Χρυσή Πύλη στα δυτικά και την Κασσανδρεωτική Πύλη στα ανατολικά. Στα βόρεια αυτής της κύριας οδού, στον άξονα της οδού Αριστοτέλους, βρισκόταν η είσοδος της Ρωμαϊκής Αγοράς. Ήταν ένα μνημειακό συγκρότημα με πλατείες και δημόσια κτίρια. Στη νότια κιονοστοιχία της κάτω πλατείας της Αγοράς ανήκαν οι Incantadas, αγάλματα που βρίσκονται σήμερα στο Λούβρο. Στη βόρεια πλευρά της Αγοράς υπήρχαν μεγάλα δημόσια

*Τα λουτρά “Παράδεισος”, σε φωτογραφία των αρχών του 20^{ου} αιώνα.
The Paradise Baths, in a postcard of the early 20th century.*

Αεροφωτογραφία της περιοχής της Αρχαίας Αγοράς, του 1983.

Aerial photograph of the area of the ancient Forum, taken in 1983.

λουτρά και Βιβλιοθήκη. Το ρωμαϊκό Forum διαμορφώθηκε στο τέλος του 2^{ου} αι. και το πρώτο τρίτο του 3^{ου} αι. μ.Χ. Παρά τις διάφορες κτιριακές επεμβάσεις και αλλαγές που υπέστη κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο, διατήρησε ως και τον 7^ο αι. μ.Χ. τη λειτουργία του ως κοινωνικό κέντρο της πόλης. Η δεύτερη πλατεία στη νότια πλευρά του, ο Μεγαλοφόρος, λειτούργησε στα βυζαντινά χρόνια ως ανοικτή πλατεία, ελεύθερη από στοές. Φαίνεται επίσης ότι και το Ωδείο, πίσω από την ανατολική στοά της Αγοράς, που χρησίμευσε κατά την εποχή των διωγμών του Διοκλητιανού ως αρένα για θηριομαχίες και μονομαχίες, εξακολούθησε να λειτουργεί ως τα τέλη τουλάχιστον του 6^{ου} αι. μ.Χ. Χαρακτηριστικό σημείο των αλλαγών της Αγοράς στα παλαιοχριστιανικά χρόνια, είναι η μετατροπή της νότιας ημιυπόγειας στοάς (cryptoporticus) σε μεγάλη δεξαμενή ύδρευσης της πόλης, καθώς και η ίδρυση, στο ανατολικό τμήμα της ίδιας στοάς, ενός ιαματικού «αγιάσματος», από όπου προέρχεται μεγάλη τοιχογραφία με δύο μάρτυρες.

Αρχαιολογικός χώρος πλατείας Διοικητηρίου (12)

Οι ανασκαφές που έγιναν από τη δεκαετία του 1990 στο χώρο αυτό αποκάλυψαν επάλληλες φάσεις ευρημάτων δημόσιων και ιδιωτικών κτιρίων, όλων των ιστορικών περιόδων της πόλης: ευρήματα από τη ρωμαϊκή περίοδο, παρεκκλήσι με νεκροταφείο υστεροβυζαντινών χρόνων, κλίβανο υαλουργίας με εξαιρετικό ενδιαφέρον, οικιστικά σύνολα της τουρκοκρατίας και των νεότερων χρόνων.

Συγκρότημα Πειραματικού Σχολείου (13)

Πρόκειται για ένα σχολείο ιστορικό, θεμελιωμένο στις καινοτόμες εκπαιδευ-

τικές αντιλήψεις του πρωτοπόρου παιδαγωγού Αλέξανδρου Δελμούζου και είναι ιδιοκτησία του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Άρχισε να κατασκευάζεται το 1936 σε σχέδια του αρχιτέκτονα Δημήτρη Πικιώνη (1889-1968), ο οποίος συνδύασε ιδανικά ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής με τις επιταγές των μοντέρνων κινημάτων, όπως εκφράστηκαν την περίοδο του μεσοπολέμου. Η κατασκευή του ολοκληρώθηκε περί το 1970.

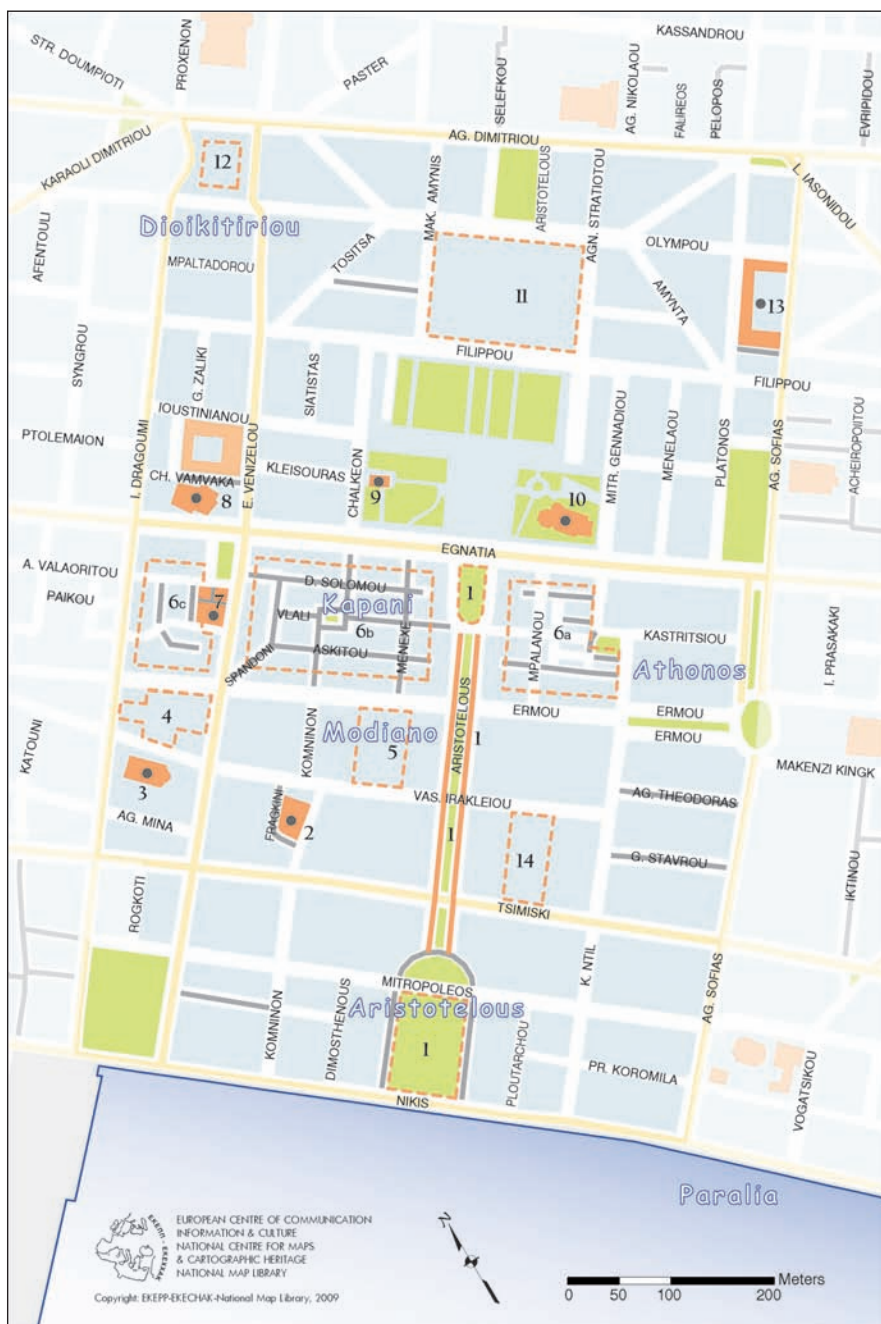
Καπναποθήκες του Αυστριακού Μονοπωλίου Καπνού «Αυστροελληνική» (14)

Το συγκρότημα των καπνοθηκών αποτελείόμενο από δύο κτίρια, ένα στην οδό Τιμιμική και ένα στην οδό Βασ. Ηρακλείου, κτίστηκε το 1928 με σχέδια του αρχιτέκτονα Α. Νικόπουλου. Η οργάνωση των όψεων με τις δυναμικές, γραμμικές μορφές αποτελούν χαρακτηριστικό δείγμα art-deco. Κατά την περίοδο 1995-1997, στο πλαίσιο της δημιουργίας εμπορικού κέντρου, χώρων γραφείων, αναψυχής και στάθμευσης, από το αρχικό συγκρότημα διατηρήθηκαν σκηνογραφικά μόνον οι δύο κύριες όψεις των κτιρίων.

Η περιοχή της πλατείας Δικαστηρίων, επάνω από τον άξονα της Αριστοτέλους, πριν ξεκινήσουν οι ανασκαφές στην Αρχαία Αγορά. Αριστερά διακρίνεται η εκκλησία της Παναγίας Χαλκέων.

The area of Dikastirion Square, above the Aristotelous axis, before the commencement of excavations in the ancient Forum. The church of Panayia Halkeon can be seen on the left.

**From AGHIAS SOPHIAS
and AGHIOU DIMITRIOU Streets**

**to IONOS DRAGOUMI Street
and the SEAFRONT**

2nd WALK

Aristotelous Square – axis of Aristotelous Street (1)

The main feature of the layout of the city, as conceived in the plans drawn up by Ernest Hébrard, was the monumental Boulevard of the Nations or of Aghios Dimitrios, now known as Aristotelous. This was to connect the square gathering the city's administrative buildings with Aristotelous Square down at the waterfront, the latter being dedicated to commercial and tourist uses, luxury shops, hotels and cafes. Specifications for the facades of the buildings on Aristotelous Square were laid down in a special decree of 1923. The architecture of the buildings and their facades is inspired by European as well as Arab and colonial models, the fruit of earlier experiences by Hébrard and his French colleagues, while neo-Byzantine tendencies are also to be seen.

'Louloudadika', the Baths of the Great Market (Yahudi Hamami) (2)

In the Turkish records, the baths are known under a variety of names: the Baths of the Great Market (Pazar-i kebir hamami), the Women's Baths (Kadinlar hamami) and the Jewish Baths (Yahudi hamami). The latter, and best-known, name is owed to the location of the baths in an exclusively Jewish district. According to Evlgia Tselemi and the Turkish archives, the baths were established by a certain Halil Ağa, possibly the individual known to have been a large stable owner and *vezir* in the mid-17th century. More recent opinion, based on the typological and morphological characteristics of the building, would date it earlier, perhaps to the first half of the 16th century. The baths were designed for use by both sexes and have the typical triple layout (cold, warm and hot baths). The masonry is of interest in its imitation of the Byzantine cloisonné system, as is the internal decoration with plaster mortar.

Church of Aghios Minas (3)

This is the church around which the city market began to grow, as early as Byzantine times. During the period of Turkish rule, the Frangomahalas district extended to the west of the church. It assumed its current form in the reconstruction of 1852, but we see from the conch of the

chancel, the pulpit and the architectural sculpture that has survived in the church, as well as that now held in the Museum of Byzantine Culture in Thessaloniki, that the original church dated from the early Christian period and was of the basilica type.

The earliest reference to the church dates from the 7th century, but there are also occasional references in the documents of Athonite monasteries from the 11th, 12th, 14th and 15th centuries. Following the Turkish occupation of the city, the church remained in the hands of the Christians, but was exposed to numerous misfortunes, such as the removal of six columns in 1569, the bombardment by a Venetian warship in 1687, fires in the 18th and 19th centuries. This is why it is referred to in the Turkish records as the 'Burned Monastery' (Yanik Manastir).

Following the fire in 1839, it was rebuilt in 1852, as a three-aisled, post-Byzantine basilica, under the supervision of the architect Rallis Plioufos. The ornate interior decoration is influenced by the baroque-rococo of central Europe and neoclassicism. The originality and innovative tendencies of the architecture and interior decoration of Aghios Minas served as a model for other churches founded in the same period in the city and in the surrounding region.

Saoul Stoa (4)

The planning interventions carried out between 1866 and 1900 in the historic nucleus of the city, involved the laying out of Sambri Pasha Avenue (modern Venizelou St.) in 1867. The latter ran from the Konaki

Όψη της πλατείας Αριστοτέλους, με το κινηματοθέατρο Ολύμπιον, όπου εδρεύει το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης.

View of Aristotelous Square, with the Olympion Theatre, home to the Thessaloniki Film Festival.

(Diikiritio – now Ministry of Macedonia-Thrace) to the sea. The section of the road below Egnatia Street was regarded as part of the market area, where many inns were used as commercial arcades in the late years of the Turkish administration. On the site of the stoa, there was a *khan*, comprising 96 workshops, a café, offices and storerooms, belonging to the children of Saoul Modiano. The Modiano commercial stoa presents the same planning organization up to the middle of the second decade of the twentieth century; it was referred to as Site Saul and is said to have been built in the period 1867-1881, probably to plans by Vitaliano Poselli. Most of it was destroyed in the great fire of 1917. In 1929, its new section (mainly towards Venizelou St.) was built to plans by Karolos Modiano, featuring many art deco characteristics and connected to the part which had survived the fire on Vas. Irakleiou Street, where it is the neo-Renaissance style that is dominant. The main element of the stoa are the two internal walkways, almost at right angles to one another, which link Ermou with Vas. Irakleiou and Venizelou with Ionos Dragoumi Streets. This interesting architectural complex is also a valuable historical testament to the heyday of the commercial house of Modiano, established by Saoul – the wealthiest firm in the whole Ottoman Empire after the great Kamodo company in Constantinople.

Modiano Market (5)

Built by Eli Modiano in 1922, the market covers part of the block formed by the four streets Aristotelous, Ermou, Komninion and V. Irakleiou. It

Η περιοχή των Λουλουδάδικων Θεσσαλονίκης, με το Λουτρό της Μεγάλης Αγοράς, μετά την ανάπλαση της περιοχής.

The Louloudadika district of Thessaloniki, with the Bath of the Great Market, following the remodelling of the area.

is a simple rectangular structure with a pediment over the façade and a glass roof. The complex is traversed by five stoës or arcades, along which are rows of small food shops. A number of these still sell food, while others have been turned into bars or restaurants, and some have now closed down – the premises awaiting a new owner or use to revive them.

Historic market sites (6): Vatikioti-Athanos (6a), Vlali (6b) Bezesteni (6c)

Within the commercial centre of the city, between the streets Ermoulonos Dragoumi-Egnatia-M. Yennadeiou-Karolou Diel, there are three market complexes which have represented indispensable focal points in the commercial life of the city for many decades, if not centuries. There is ample evidence to convince us of the presence of markets on this site since the time of Turkish rule, probably of the kind familiar in other mediaeval eastern states. The area of the main market began at Egnatia Street, then known as 'Broad Street', and extended as far as the southern side of the Church of Aghios Minas. To the east, it was bounded by the district extending from Panayia Halkeon to the market baths (Komnion St. – V. Irakleiou St.) and to the west by the avenue known as Yali Kapsi (Seafront Gate). It was within the narrow streets and alleys of this quarter that most of the city's commercial activity took place. At the heart of the district stood the Flour Market (Un Kapani), which is mentioned in the older Turkish records as Kapan-i Galle or the Kapani, a name still used by local people to refer to the market. But from the early 20th century it ceased to function as a flour market and began to sell all sorts of goods: lime from Asvestohori, tin and earthenware vessels, rice and pulses, meat and seafood. The little square in the centre of the Vlali market was occupied by stalls selling pets and other animals like sheep and chickens.

Following the fire of 1917, and the new layout of street blocks in the market area, a programme was drawn up in October 1923 to sell off small lots and create new markets in which rules would be laid down for the various types of stores and goods to be sold in particular areas. These rules have remained in effect to the present day.

Bezesten (covered market) (7)

This building – one of the most important legacies of Ottoman Thessaloniki – was located right at the heart of the market area and represented a focal point in the life of the city under Turkish rule. Its name is derived from the Turkish word *bez* – meaning cotton or linen – and these buildings were mainly used as markets for high-quality cloths and fabrics, although the markets did also house traders in other valuable and perishable goods, and for this reason were often guarded. The Thessaloniki Bezesten was built in the 15th century, either under Sultan Mehmet II in 1455, or a little later, under Sultan Bayazit II, towards the end of the same century. It is a rectangular structure with entrances at the centre of each side, divided internally into six blocks, and covered by six lead-

covered domes that correspond to the internal layout of the building. The stores located around the building were added in the early 20th century. During the restoration work in 1978, carved inscriptions were found on the lead sheets of the domes by craftsmen working on the building between 1786 and 1927. Written in Greek, Turkish, French and southern Slav, they indicate the nationalities of the men who worked on the building at various times. Finally, it should be noted that this is one of the very few Ottoman buildings in the city which has retained its original use, although the modern visitor will probably not enjoy the same wealth of sound, sight and smell that the market must have once offered.

Hamza Bey mosque (Alcazar) (8)

The building is known locally as the Alcazar, because that was the name of the cinema that was housed inside it for many years. It is one of the most important examples of Ottoman architecture in all of south-eastern Europe, the largest mosque with a peristyle courtyard and the only one of its kind in Greece. Our knowledge of its origins and the various phases of its construction is derived from inscriptions on the walls of the building. It was originally constructed as a *mesçid* or parish mosque without a minaret in 1467/68 by Hafsa Hatun, daughter of Hamza Bey, Beyler Bey of Anatolia. The original *mesçid* was later enlarged with the construction of two rectangular areas on the northern and southern sides of the original four-sided chamber, the addition of a perimetrical covered

*Η σκεπαστή αγορά Μπεζεστένι (15^{ος} αιώνας), μετά τη σύγχρονη αναστήλωση της.
The Bezesteni covered market (15th century), after contemporary restoration.*

stoa to the west and the construction of a minaret at the south-western corner of the original building. Some scholars date the conversion of the building to a mosque to the years before 1492, most however agree that the conversion work took place in the second half of the 16th century (between 1570 and 1592). A third reconstruction was carried out in 1620, by Kapici Mehmed Bey. The main part of the mosque has survived in good condition, with its lead-covered dome and its interior decoration, featuring stalactites of plaster mortar and wall paintings. The columns of the portico still have the original capitals, taken from early Christian buildings. Work has recently begun on consolidating and restoring the building.

Church of Panayia Halkeon (9)

In the past, scholars identified the Panayia Halkeon, a church dating from the 11th century, with the Panayia Kamariotissa, mentioned in a document of the 14th century. We do not know the exact Byzantine name of the church, though it was probably called Panayia ton Halkopratoion, like its namesake in Constantinople, since from the Byzantine era to the present day the area around the church has been home to coppersmiths and their wares. According to the inscription on the lintel of the western entrance, the church was built by royal Protospatharios Christophoros, the *katepano* of the theme of Lagouvardia, in 1028. The church now stands well below the surrounding street level, as a result of earthworks that have taken place, in particular in the wake of the great fire of 1917. In terms of type, the church is cruciform with four columns and a dome. The two-storey narthex is also covered by two domes. In the middle of the north wall of the central church, within an arcosolium, is the funerary monument of the founder, a rectangular structure projecting from the main wall. The organization of the external wall faces is interesting, with a marble ornamental strip running all around the exterior of the building. Beneath it, on the southern face of the church, glazed earthenware forming a frieze with coufic decoration is preserved. The painting inside the church is in poor condition, but of particular interest in that most of the wall paintings date from the foundation of the church, as we learn from a second inscription in the painted decoration, on the intrados of the triumphal arch of the chancel, referring to the same founders. The original painting of the church features two different techniques, both originating in Constantinople.

Bey Hamami (Paradise Baths) (10)

This large bathhouse was constructed in 1444 by Sultan Murat II, according to the Arabic inscription above the entrance to the men's baths. The baths were designed for use by both sexes, with separate entrances and facilities for men and women. The men's baths are larger and more opulently decorated. Of particular interest, with a ceiling magnificently decorated with stalactites, is the special area reserved for use of the Bey himself, which communicates with the men's hot bath. The bathhouse remained in use until as recently as 1968.

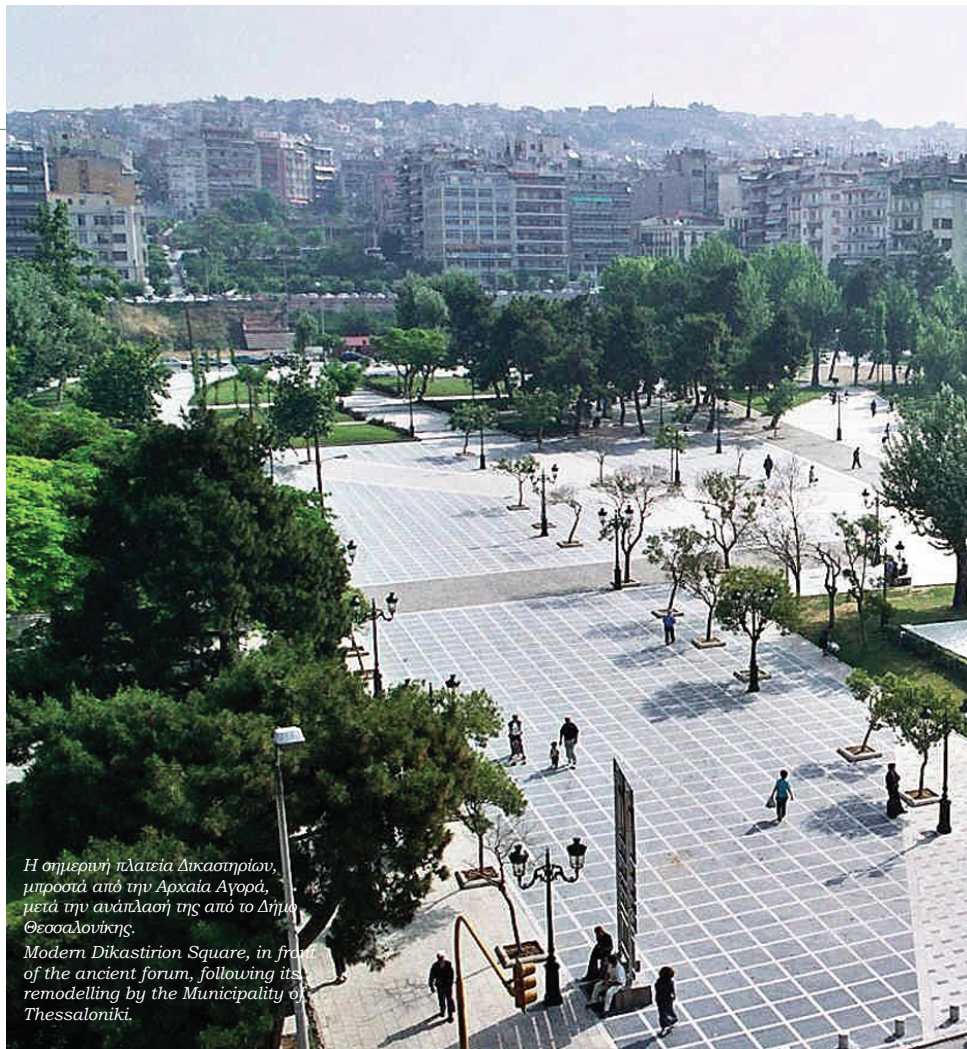
Ancient - Roman Forum, Odeon (11)

The main road artery of the city within the walls, the Roman Via Regia, passed below the level of the modern Egnatia Street, on roughly the same axis, linking the two main gates in the walls, the Golden Gate to the west and the Cassandreotiki Gate to the east. To the north of this main road, along the axis of Aristotelous Street, stood the entrance to the Roman forum – a monumental complex with squares and public buildings. Along the northern colonnade of the lower square of the forum, stood the famous Incantadas, the caryatids now to be found in the Louvre. Along the northern side of the forum, there were large public baths and the library. The Roman forum was laid out at the end of the 2nd and first third of the 3rd century AD. Despite various new constructions and changes during the early Christian period, it remained the main social centre of the city until the 7th century. The second square on the southern side, the Megalophoros, functioned in Byzantine times as an open market without porticos. It would also appear that the Odeon, behind the eastern portico of the forum, used during the persecutions of Diocletian as an arena for gladiatorial and wild animal fight spectacles, continued to function until at least the end of the 6th century. Characteristic features of the changes to the forum in early Christian times were the conversion of the southern, semi-subterranean portico (cryptoporticus) into a large reservoir for the city's water supply, and the establishment, in the eastern section of the same portico, of a healing 'agiasma' or holy spring, where a large wall painting featuring two martyrs was found.

Το "Cryptoporticus", η νότια ημιυπόγειη στοά της Αρχαίας Αγοράς.

The "Cryptoporticus", the southern semi-subterranean portico of the ancient Forum.

Η σημερινή πλατεία Δικαστηρίου, μπροστά από την Αρχαία Αγορά, μετά την ανάπλασή της από το Δήμο Θεσσαλονίκης.

Modern Dikastirion Square, in front of the ancient forum, following its remodelling by the Municipality of Thessaloniki.

Diikitirion Square Archaeological Site (12)

The excavations conducted here since the 1990's have revealed layers of finds indicating the presence of public and private buildings from all periods of the city's history: finds from Roman times, a chapel with a cemetery from the late-Byzantine period, a particularly interesting glass-worker's furnace, groups of dwellings from the Turkish and the more recent period.

Experimental School (13)

This is one of the city's historic schools, established to reflect the innovative educational views of the pioneering educator Alexandros Delmouzos and now owned by the Aristotle University of Thessaloniki. Construction of the school began in 1936, to plans drawn up by architect Dimitris

Pikionis (1889-1968), whose work aimed to combine certain key features of traditional architecture with the imperatives of the modern movement of the inter-war period. Construction of the school was completed in around 1970.

Tobacco warehouses of the Austro-Hellenic Tobacco Monopoly (14)

The tobacco warehouse complex consisted of two buildings, one on Tsimiski Street and one on V. Irakleiou Street, built in 1928 to plans by architect A. Nikopoulos. The dynamic, linear forms of the facades are a typical example of art deco. As part of a commercial development of the site, featuring, shops, offices, leisure and parking facilities, the main structure of the complex was demolished, leaving the two main facades of the original building as screens before the new development.